

D E GESCHIEDENIS VAN DE GEZICHTEN ZIEN

FILMREGISSEUR HEDDY HONIGMANN

Heddy Honigmanns meest recent bekroonde ode aan het leven speelt zich grotendeels af op een begraafplaats. In *Forever* (2006) roept ze op de beroemde Parijse begraafplaats Père Lachaise de doden tot leven door de mensen tussen de stille stenen te vragen naar de reden van hun bezoek. Liefdevol vertelt een jonge Japanse pianiste hoe ze met behulp van Chopin de herinnering aan haar overleden vader levend houdt. Een Iraniër vindt troost in het werk van de schrijver Sadegh Hedayat omdat “hij schreef over dingen waar mensen niet over durven te spreken.” En een Zuid-Koreaan probeert in gebroken Engels zijn bewondering voor Proust onder woorden te brengen. Zo transformeert Honigmann de stille monumenten in sprekende stenen met een universele zeggingskracht: een kunst die ze als geen ander beheerst en die haar tot een veelbekroond documentairefilmer maakt.

De nominatie voor beste documentaire die Honigmann in 2007 in het kader van de European Film Awards voor *Forever* kreeg, was er dan ook een in een lange reeks nationale en internationale nominaties en prijzen, waarbij opvalt dat haar werk zowel bij filmcritici en vakjury's als publiek op waardering kan rekenen. Naast vele retrospectieven overal ter wereld, nationale en internationale prijzen voor haar individuele films, vielen haar de laatste jaren ook nog vier oevreprijzen ten deel: de Jan Kassies Oevreprijs van het Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties in 2003, gevolgd door de Van Praag-prijs van het Humanistisch Verbond in 2006, de Outstanding Achievement Award op het Hot Docs Canadian International Documentary Festival in 2007 en de San Francisco Film Society's Golden Gate Persistence of Vision Award, die ze ook in 2007 op het San Francisco International Film Festival ontving.

KARIN WOLFS

werd geboren in 1973 te Rekken. Studeerde Nederlands recht (studeerde af op de adviespraktijk van het Nederlands Fonds voor de Film) en volgde een postdoctorale opleiding journalistiek. Is freelance (film)journalist en redacteur van het VPRO filmprogramma *Cinemanía*. Publiceert over film en filmbeleid.
Adres: wolfs_karin@hotmail.com

BRUG

Een begraafplaats speelde ook al een bijzondere rol bij de totstandkoming van Honigmann's eerste film, de documentaire *L'Israël dei Beduini* (1979). Die besloot ze te maken nadat ze tijdens een reis door Israël had geprotesteerd tegen de vernietiging van een bedoeïenenbegraafplaats. Die moest het veld ruimen voor een Joodse nederzetting. De politiek bewuste Honigmann, die toen nog aan het gerenommeerde Centro Sperimentale di Cinematografia in Rome studeerde, keerde kort daarop samen met medestudent Carlo Carlotto terug met rollen film om de machteloze bedoeïenen een stem te geven. De film werd vervolgens op de internationale filmfestivals van Venetië, Rotterdam en Londen vertoond.

Maar ook in latere films keert de begraafplaats terug als brug tussen heden en verleden, als anker voor herinneringen en inspiratiebron voor de levenden. In *Metaal en melancholie* bijvoorbeeld, een gelaagd portret van taxichauffeurs in Lima waarmee Honigmann in 1994 doorbrak, vergezelt ze op Allerzielen een vrouwelijke *taxista* naar een graf waar de naamloze doden zijn samengebracht. De vrouw vertelt er hoe ze nieuwe kracht putte uit een bijna-doodervaring die ze overleefde. In *Goede man, lieve zoon* (2001), over de vermoorde mannen van een dorpje in voormalig Joegoslavië, gaat een oude man die vroeger op bruiloften en partijen speelde, de witte pilaren van het dorpskerkhof af. Steeds legt hij zijn hand op een steen om een familielid voor te stellen: "Dit is mijn oudste zoon... Dit is mijn broer... neef... zwager...", waarna hij kort een karakterisering geeft van het vernietigde leven dat het gedenkteken vertegenwoordigt.

In haar eerste fictiefilm met professionele acteurs *De deur van het huis* (1985) buigen twee huisgenoten — Johan en Karel — zich over een zin in een krantenknipsel uit 1943 waarin ramspoed en passie samenkomen: “Terwijl de wereld ineens stort, kiezen wij juist dit moment uit om verliefd te worden,” leest Johan (Titus Muizelaar) voor. Dan vraagt hij zich hardop af: “Als je het bericht af zou willen maken, aan wie zou je dan de ontbrekende stukjes moeten vragen?” — “God Johan,” reageert zijn huisgenoot Karel (Johan Leyssen) daarop, “je gaat toch niet de doden interviewen?” Maar wie het werk van Honigmann kent, bekruipt het gevoel dat dát precies is wat ze het liefst zou willen: het verleden ondervragen om de doden te leren kennen om daarmee het heden en de levenden beter te begrijpen.

LIEVELINGSGERECHT

Over het belang van herinneringen in haar werk zegt Honigmann nu: “Het heeft te maken met hoe ik ben opgegroeid. In een familie waar zoveel mensen er niet meer zijn. Die worden met verhalen in leven gehouden. Herinneringen vormen een mens.” Net zoals het verlies van het geheugen een mens langzaam vernietigt, zoals ze liet zien in haar speelfilmdebuut, een verfilming van Bernlefs roman *Hersenschimmen* (1988), over een man die zijn wereld langzaam aan Alzheimer verliest.

In de eerste aflevering van *Een recept om nooit te vergeten: Liefde gaat door de maag*, een twaalfdelige serie korte documentaires over met eten verbonden herinneringen die Honigmann in 2004 voor de publieke omroep maakte, bereidt Honigmanns moeder Sonia “vrennekes”. Het is Heddy’s lievelingsgerecht, afkomstig uit Grabowiec, het Poolse dorp waar Sonia met haar joodse ouders en zusje vandaan vluchtte naar Peru, kort voor de Duitse inval in 1939. Tijdens de bereiding vertelt Sonia liefdevolle verhalen over de achtergebleven, door de nazi’s vermoorde tantes, grootouders en overgrootouders die Heddy alleen van foto’s kent. Honigmanns vader, een Oostenrijkse jood die het concentratiekamp van Mauthausen overleefde, arriveerde pas na de oorlog in Peru. Hij ontmoette er Heddy’s moeder, die toneel studeerde en een veelbelovend actrice was, maar na haar huwelijk huisvrouw werd. Haar vader was in Peru een bekend striptekenaar en werd later ondernemer. Heddy Honigmann werd op 1 oktober 1951 in Lima geboren.

Kort nadat haar ouders in 1971 van Peru naar Israël emigreren, verlaat de inmiddels eenentwintigjarige Heddy na een studie biologie en literatuur haar geboorteland omdat er in Peru geen filmacademie is. Via omzwervingen door Mexico, Israël, Spanje en Frankrijk strijkt ze in Rome neer voor haar filmopleiding. Daar ontmoet ze op een avond de Nederlandse conceptuele filmmaker Frans van de Staak. Het is liefde op het eerste gezicht. Ze reist hem achterna naar Amsterdam, waar ze trouwen: sinds 1978 heeft Honigmann de Nederlandse nationaliteit.

BLIKVELD

Honigmanns ontwikkeling als filmmaker is af te lezen aan haar oeuvre, dat zich in grofweg drie periodes laat samenvatten: haar vroege pamflettistische films uit het begin van de jaren tachtig; haar fictiefilms waarin vaak een bijzondere rol is weggelegd voor de monoloog uit eind jaren tachtig en begin jaren negentig; en ten slotte de documentaires van halverwege jaren negentig tot nu.

Aanvankelijk uit Honigmann zich in politieke pamfletten waarin ze zichzelf en de wereld onderwerpt aan vaak filosofische getinte onderzoeken à la Van de Staak (*Het vuur, De overkant, De witte paraplu*). In het fictieve werk (*De deur van het huis, Tot ziens, Hersenschimmen*) verschuift haar aandacht meer naar grote levensthema's als angst en liefde. De passievolle, levenslustige kant in Honigmanns werk, als tegenhanger van het voorbije verleden, spreekt misschien wel het duidelijkst uit films als *Tot ziens* — een speelfilm over een onmogelijke liefde die in 1995 in de competitie draaide van het Internationale Film Festival van Locarno — en *Uw mening graag* — een korte humorvolle vertelling uit 1989 waarin een onzekere jongedame de kijker vraagt of ze wel aantrekkelijk genoeg is. Maar die passie en humor ontbreken ook niet in later documentairewerk. Kijk maar naar *O amor natural* waarin bejaarde Brazilianen aan de hand van de erotische gedichten van Carlos Drummond de Andrade met ondeugend glimmende oogjes over hun liefdesleven vertellen. De in de vorm van een monoloog gegoten fictiefilms (*Hersenschimmen, Uw mening graag, Viermaal mijn hart, Verhalen die ik mijzelf vertel, Breinaald in aquariumvis, Hoeveel strippen naar Calcutta?*) lijken achteraf gezien bijna voorstudies voor de portretten die ze in haar latere documentairewerk zal maken, als Honigmann haar blikveld definitief naar de wereld om haar heen verlegt en in gesprek treedt met de personen die ze daar ontmoet. Met die films (*Metaal en melancholie, O amor natural, Het ondergronds orkest, Crazy, Dame la mano, Forever*) breekt ze door en oogst ze internationale waardering.

OVER LEVEN

Hoewel “herinneren” de dragende motor onder haar films blijft, noemt ze zelf meestal “overleven” als het centrale thema in haar werk. Wie overleeft, heeft de dood in de ogen gezien en is tegen de verwachtingen in aan haar ontsnapt; een bewijs van de levenskracht en passie die Honigmann in haar films viert. Of ze nou de taxichauffeurs in Lima portretteert die met hun inventiviteit de recessie het hoofd weten te bieden in *Metaal en melancholie*, de in ballingschap levende Parijse straatmuzikanten in *Het ondergronds orkest* of de Cubaanse gemeenschap in New Jersey die zich wekelijks in La Esquina Habanera verzamelt voor de rumba in *Dame la mano*; de vertelde verhalen geven de mensen in haar films een gezicht en geschiedenis.

Boven: Heddy Honigmann,
Uw mening graag, 1989,
Foto Nederlands Filmmuseum,
Amsterdam.

Onder: Heddy Honigmann,
O amor natural, 1996.

De magie van Honigmanns werk zit hem in hoe ze de geschiedenis van de gezichten zichtbaar maakt. Zien, gezicht en geschiedenis zijn drie loten die ontsproten zijn aan dezelfde etymologische boom. Waar gezicht van het Middelnederduitse “gesichte” komt, dat “het zien” betekent, vindt “geschiedenis” zijn oorsprong in “verhalen” (denk aan het Duitse “Geschichte”) over “dingen die gebeurd zijn”; die gezien zijn. Hoe Honigmann die onderlinge verwantschap inzet voor een betekenisvolle gelaagdheid in haar films blijkt misschien wel het best uit de openingssequentie van *Crazy* (1999), een documentaire waarvoor ze Nederlandse militairen sprak over hun ervaringen tijdens VN-missies in het buitenland. Daarin tovert ze een voor de kijker totaal onbekend gezicht in een mum van tijd om tot een gezicht wiens geschiedenis we kunnen zien.

“Ik ben kapitein bij de koninklijke landmacht,” klinkt opeens de stem van een man bij beelden van achtereenvolgens een opstijgende witte VN-helikopter, prachtige wolkformaties vanuit de lucht en een lang shot van treinwagons vol vluchtelingen waaronder het *Nessum dorma* uit de Puccini’s opera Turandot is gezet. “Van oktober ’92 tot mei ’93 heb ik in Cambodja gewerkt voor de VN-organisatie daar,” vertelt de stem verder. Nog voor we zijn gezicht hebben gezien, heeft hij verteld dat hij de muziek die we horen destijds bij zich had en daaraan veel steun ontleende. “Als ik dit hoor, ben ik weer terug in Cambodja, bij de ellende van die mensen,” zegt de man. Als we daarna zijn gezicht voor het eerst zien, ruim een minuut lang in close-up, zwijgend luisterend naar de muziek, beginnen we ons al een voorstelling te maken van wat de in zichzelf gekeerde blik van de man ziet; welke geschiedenis zich voor zijn geestesoog afdraait op het projectiedoek van zijn gezicht.

JEANNE D’ARC

Honigmanns interesse voor de zeggingskracht van gezichten stamt al uit haar jeugd, toen ze in Lima al haar zakgeld besteedde aan de films die in de stad voorhanden waren: niet alleen in de reguliere bioscopen, maar ook bij de filmclub van de universiteit en het Museo del Arte, waar klassiekers werden vertoond. Bijzondere herinneringen koestert ze aan de zwijgende film *La passion de Jeanne d’Arc* (1928) van Carl Dreyer met Maria Falconetti in de hoofdrol. Honigmann: “Ik heb nog een gedicht aan haar gezicht, haar mimiek gewijd. Door de manier waarop de film is gemonteerd kon je haar horen lijden. Ondanks dat het een stille film was kon je haar horen fluisteren: ‘God help, waar zijn ze mee bezig, want ik ben onschuldig.’”

Het zijn dan ook nooit zomaar *talking heads* die Honigmann in haar films presenteert; het zijn gezichten die dóór hun verhalen tot ons spreken en tot leven komen. Honigmann interviewt ze niet; Honigmann voert een gesprek. Want waar bij interviews de antwoorden tevoren al te veel vast staan, wil Honigmann door haar gesprekspartners worden verrast. Honigmann snijdt haar stem dan ook niet weg uit haar films,

maar plaatst zich als gids tussen haar onderwerp en haar publiek. Ze is de schakel tussen verleden en toekomst; als overlevende — als het aan de nazi's had gelegen, was ze nooit geboren — en overleveraar: een doorgever van verhalen.

Vaak geeft ze de mensen in haar documentaires iets te doen terwijl ze vertellen, zodat ze de camera vergeten en natuurlijker hun geschiedenis uit de doeken doen. Dat varieert van terloopse zaken als het bewateren van plantjes, het zetten van een kopje koffie tot voor het vertelde verhaal relevante handelingen als het bereiden van een gerecht, onderhouden van een graf of demonstreren van een actie die aan een verloren geliefde refereert. In veel van haar documentaires maakt ze gebruik van kapstukken waar de gesprekspartners hun herinneringen aan op kunnen hangen: in *Crazy*, *Het ondergronds orkest* en *Dame la mano* is dat muziek, in *O amor natural* zijn het gedichten, en in *Goede man, lieve zoon* voorwerpen. De verhalenvertellers brengt ze centraal en onopgesmukt in beeld, wars als ze is van mooifilmerij, want die leidt alleen maar af van waar het om gaat: het zien van de verhalen achter de gezichten.

FILMOGRAFIE

El Olvido (2008)
Emoticons (2007)
Forever (2006)
26.000 gezichten (2005)
Ingelijst huwelijk (2005)
Dame la mano (2004)
Een recept om nooit te vergeten: Liefde gaat door de maag (2004)
Goede man, lieve zoon (2001)
De neus (2000)
Privé (2000)
Crazy (1999)
Hanna lacht (1999)
De juiste maat (1998)
2 minuten stilte a.u.b. (1998)
Het ondergronds orkest (1998)
O amor natural (1996)
Tot ziens (1995)
Metaal en melancholie (1994)
Breinaald in aquariumvis (1993)
Hoeveel strippen naar Calcutta? (1993)
Verhalen die ik mijzelf vertel (1991)
Ghatak (1990) [een vierluik waarvan zij één paneel regisseerde]
Viermaal mijn hart (1990)
Uw mening graag (1989)
Hersenschimmen (1988)
De deur van het huis (1985)
Uit & thuis (1984)
De witte paraplu (1983)
De overkant (1982)
Het vuur (1981)
L'Israel dei Beduini (1979)
